

Περίληψη - Summary

Εμμανουήλ Αυγερίδης: «Ιστοριοποιώντας το βίωμα. Από την ελληνική Αντίσταση στην ιστορία της (1945-1967)»

Η διατριβή διερευνά τη συγκρότηση των πρώτων ιστοριογραφικών εγχειρημάτων για την ελληνική Αντίσταση σε μια μακρά περίοδο δύο, περίπου, δεκαετιών. Ο στόχος της είναι διττός: αφενός, να αναδείξει τα διαφορετικά αφηγήματα για το πρόσφατο παρελθόν, που συγκροτήθηκαν από τους ίδιους πρωταγωνιστές του. Αφετέρου, να μελετήσει τους τρόπους με τους οποίους το ατομικό και συλλογικό βίωμα παρήγαγε ιστορικό λόγο. Ο λόγος αυτός, σε μεγάλο βαθμό, αποτέλεσε πηγή για τις επεξεργασίες που ακολούθησαν σε ένα ιστοριογραφικό πεδίο που επικαιροποιείται και διευρύνεται συνεχώς, έχοντας εξελιχθεί, εδώ και δεκαετίες, σε ένα από τα πιο δημοφιλή αλλά και πιο συγκρουσιακά πεδία της νεοελληνικής ιστορίας.

Με αυτήν την πρόθεση τέθηκαν στο επίκεντρο της έρευνας τα υποκείμενα, οι πρακτικές, οι χρόνοι και η γεωγραφία αυτής της πολύπλευρης διαδικασίας· στην ίδια κατεύθυνση επισημαίνω τέσσερις κομβικούς άξονες που διατρέχουν τη συλλογιστική μου: πρώτον, η διαδικασία ιστοριοποίησης της ελληνικής Αντίστασης, με δεδομένη την ιδιαιτερότητα της ελληνικής περίπτωσης, δεν μπορεί να εξεταστεί μεμονωμένα, ως ένα αποκλειστικά «εθνικό» φαινόμενο· σχετίστηκε στενά σε πολλές πτυχές της με την συγκρότηση της ιστορίας των αντιστασιακών κινημάτων στην Ευρώπη. Δεύτερον, η διαδικασία αυτή δεν ήταν γραμμική, ένα πέρασμα από τη σιωπή στο σπάσιμό της, ούτε περιορίστηκε στον χώρο της Αριστεράς στην Ελλάδα. Παρά το γεγονός ότι οι έννοιες της «σιωπής» και της «λήθης» είναι κεντρικές σε αυτό το επίπεδο, πρόκειται για μια ανοιχτή και πολύπλευρη διαδικασία με επίκεντρο τη βιωμένη εμπειρία. Τρίτον, για ένα μέρος όσων ενεπλάκησαν με την ελληνική Αντίσταση στη δεκαετία του 1940, η προσωπική και συλλογική τους στράτευση στον πόλεμο μετατράπηκε, μετά το τέλος του, σε στράτευση με την ιστορία του πολέμου, γεγονός που καθόρισε τόσο την δική τους πορεία όσο και την διαμόρφωση της ελληνική ιστορικής κουλτούρας αναφορικά με τη δεκαετία του 1940. Τέταρτον, παρόλο που η Αντίσταση ως παρελθόν και οι ιστορικές αντιλήψεις γύρω από αυτήν έχουν διαχρονικά άμεση σχέση με την πολιτική, δεν ταυτίστηκαν αναγκαστικά με τις πολιτικές και κοινωνικές διαιρέσεις που δημιούργησε η δεκαετία του 1940 στην Ελλάδα ή, τουλάχιστον, δεν επικαθορίστηκαν σε απόλυτο βαθμό από αυτές. Στις πολιτικές αντιπαραθέσεις της περιόδου η διαμάχη για το πρόσφατο παρελθόν κατέλαβε μια σημαντικότατη θέση. Η διαδικασία ιστοριοποίησής του λειτούργησε ως μέσο διαμόρφωσης πολιτικών και άλλων ταυτοτήτων, ως μέσο πολιτικής και κοινωνικής νομιμοποίησης, και, σε ένα βαθμό, συνέβαλε στην αναμόχλευση, αν όχι αναδιαμόρφωση, αυτών των πολιτικών και κοινωνικών διαιρέσεων. Βασική υπόθεση εργασίας της παρούσας διδακτορικής διατριβής είναι ότι το σημαντικότερο και πλέον επιδραστικό στοιχείο αυτής της διαδικασίας υπήρξε ένα διαρκές αίτημα «αναγνώρισης» και «αποκατάστασης» με κεντρικές τις έννοιες της δικαιοσύνης και της ιστορικής αλήθειας.

Η διατριβή αποτελείται από τρεις ενότητες. Η πρώτη ενότητα επιχειρεί μια χαρτογράφηση των δεδομένων που διαμόρφωσαν τη μεταπολεμική ευρωπαϊκή και ελληνική πραγματικότητα με κεντρικό το ζήτημα της πολεμικής εμπειρίας της δεκαετίας του 1940 και της κληρονομιάς της. Στη δεύτερη ενότητα εξετάζονται διαφορετικού είδους και προέλευσης εγχειρήματα, που ανήκουν στην περίοδο από τα τέλη της δεκαετίας του 1950 έως τα μέσα της δεκαετίας του 1960, κατά την οποία η συζήτηση γύρω από την Εθνική Αντίσταση γνώρισε την μεγαλύτερη ένταση. Η ανάλυση, ωστόσο, δεν περιορίζεται στη συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Τα εγχειρήματα αυτά αποτελούν το έναυσμα για την περιγραφή ευρύτερων διαδικασιών, διαδρομών και κοινοτήτων μνήμης στην Ελλάδα και στο εξωτερικό, καθώς και την εξέταση των αφηγημάτων που διαμορφώθηκαν μέσω αυτών των διαδικασιών.

Η τελευταία ενότητα της διατριβής επιστρέφει στις υποθέσεις εργασίας της και τις παρατηρεί ξανά υπό το πρίσμα των περιπτώσεων που εξετάστηκαν αλλά και νέου υλικού, με επίκεντρο την ίδια την έννοια της Εθνικής Αντίστασης, ως μια έννοια υπό κατασκευή στη διάρκεια της πρώτης μεταπολεμικής εικοσαετίας. Εκκινώντας από την ίδια τη μορφή του αντιστασιακού ιστορικού και τις πολλαπλές ιδιότητες που περιλάμβανε, και διατηρώντας το βλέμμα στραμμένο και στο ευρωπαϊκό παράδειγμα, ανοίγει μια συζήτηση που στην πραγματικότητα αφορά τους επιθετικούς προσδιορισμούς που χαρακτήρισαν την Αντίσταση και τη σημασία της: ανάμεσά τους τα επίθετα «αδικαίωτη», «εθνική», «ηρωική». Με βάση αυτούς τους προσδιορισμούς επιστρέφουμε, καταρχάς, στη σημασία και τις διαφορετικές διαστάσεις του αιτήματος της αναγνώρισης καθόλη τη διάρκεια της περιόδου και, συγχρόνως, με ορόσημο το έτος 1964. Πέραν της συγκεκριμένης διεκδίκησης, αλλά και σε σύνδεση με αυτή, εξετάζεται ένα άλλο αίτημα: αυτό της ένταξης της Αντίστασης στην ελληνική ιστορία, ως μέρος του πάνθεου των μεγάλων στιγμών της από την αρχαιότητα μέχρι τη σύγχρονη· ένα εγχείρημα συμφιλιωτικό που προϋπέθετε, ωστόσο, μια σειρά υπερβάσεις, συνέργειες, συμβιβασμούς και αποσιωπήσεις. Τέλος, αφορούσε μια σειρά παρουσίες (ήρωες, μάρτυρες και θύματα) αλλά και ηχηρές απουσίες. Με αυτούς τους αφανείς ολοκληρώνεται η ενότητα: όσους αποβλήθηκαν από το εθνικό σώμα και τη μνήμη του, όσες και όσους διεκδίκησαν την παρουσία τους, αλλά και όσους, παρότι απόντες, καθόρισαν σε διαφορετικά επίπεδα τον χαρακτήρα των εν λόγω αφηγημάτων. Τέλος, ο επίλογος, «ξαναδιαβάσει» τις θεωρητικές συνδηλώσεις της διατριβής με επίκεντρο την έννοια της εμπειρίας, ενώ επιστρέφει στη γλώσσα και τις ταυτότητες, τόσο των υποκειμένων, όσο και του ίδιου του παρατηρητή τους. Στρέφει, επίσης, το βλέμμα στην μετέπειτα τύχη και τον ρόλο των υποκειμένων αυτών στο πλαίσιο της ιστοριογραφίας που αναπτύχθηκε στην Ελλάδα στην περίοδο της Μεταπολίτευσης.

Emmanouil Avgeridis: «Historising Experience. From the Greek Resistance to its History (1945-1967)»

This thesis explores the making of the first historiographical narratives on the Greek Resistance, during a long period of more than two decades. The aim is twofold: on the one hand, to discuss these different narratives, that came from the actors of the past events themselves. On the other hand, to study the ways in which personal and collective experience produced histories. In fact, it produced historical discourse, which consisted a main source for the studies that followed, in a historiographical field that constantly expands and updates itself during the last decades, having become one of the most popular and, at the same time, conflicting field of Contemporary Greek History.

With this intention, the research focuses on the agents, the means, the practices, the time, and the geography of that process, based on four axes. First, the latter should be seen as part of a broader process: that of the historisation of the Second World War in Europe within and across national borders. Second, it was not a linear process –a passing from silence to its breaking–, neither it was restricted to the political space of the Greek Left. Third, for a part of those who got involved in the Greek Resistance, their personal and collective engagement during the war was transformed to an engagement with the history of the war, a fact that effected both their personal course and the formation of the historical culture regarding the Greek 1940s. Fourth, even though the relevant production has always been closely connected with contemporary politics, it was more than a “mirror” of the political and social divisions that the 1940s created. Explicitly or implicitly, in debates on the present or future of the Greek state, or in struggles over the identity of Greek society, the war-torn history of the 1940s has been present and active in the country’s political discourse at all times since the events themselves. The main premise of this thesis is that the most significant and effective element of the making of the Greek Resistance Historiography was a constant demand for “recognition” and “restitution”, having in its epicenter the key-notions of justice and historical truth.

The thesis consists of three parts. The first part attempts a mapping of the parameters that shaped the postwar European and Greek realities, with a focus on the war experience and its legacy. The second part includes four case studies, starting from different historiographical ventures that took place from the late 1950s to the mid-1960, a period in which the public debate on the Greek Resistance peaked. However, these examples help as explore wider processes and unknown trails of different memory communities in Greece and abroad. In addition, they help us distinguish a series of narratives that were formed through the above.

The last part of the thesis returns to its main questions and reobserves them through the prism of the cases that were examined, adding new original material. The focus of this section is on the concept of National Resistance itself, as a concept “under construction” during the first postwar decades. Starting from the figure of the resistance historian itself and the multiple attributes that it included, this part attempts to open a discussion on the various adjectives of the Resistance (unjustified, national, heroic). Special attention is given to two motivational claims of the time: the claim for

recognition in its different dimensions, and the one for integration of the Resistance into the Greek national history, as part of the pantheon of its great moments from antiquity to the present. That conciliatory venture demanded synergies, compromises, and silences, and it included a series of presences (heroes, victims, and martyrs) and loud absences: those unsung who were expelled from the national body and its memory, those who claimed their presence, and those who, although absent, determined the character of the foresaid narratives in many levels.

The epilogue looks back on the theoretical connotations of the thesis focusing on the concept of experience, while it discusses the language and the identities of both the subjects and their observer. Last, it takes a glance at the later fate and role of those subjects in the context of the historiography that was developed in Greece after the fall of the military dictatorship of 1967-1974.